

de mos

Jaargang 20
December 2004

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

10
THEMANUMMER

N i D i

inhoud

73	Familiebanden belicht
74	Hoe zien Nederlandse families eruit?
74	Demodata
75	Demodata
76	Demodata
78	Even bij oma langs
78	Demodata
79	Demodata
80	Onder vier ogen
84	De helpende hand
85	Zwarte schapen in de familie
87	Op je familie kun je rekenen



Foto: Wim de Jonge

Familiebanden belicht

Eerste resultaten NKPS-onderzoek bekend



Het is december, familiemaand bij uitstek. Tijdens de feestdagen staat vooral de familieband centraal. Maar is die band wel zo hecht, en hoe is het met de contacten. Zijn we erg op elkaar gesteld, zijn we solidair met elkaar, worden we geaccepteerd door de familie, hoever wonen we van elkaar, het zijn allemaal vragen waarop in deze aflevering van Demos een antwoord wordt gezocht. Het betreft de eerste resultaten van een grootschalig onderzoek naar familiebanden in Nederland, de Netherlands Kinship Panel Study (NKPS).

Uit het onderzoek blijkt onder meer dat:

- de familiestructuur niet zo dramatisch verandert als gevolg van demografische ontwikkelingen als vaak wordt aangenomen;
- familieleden gemiddeld 30 tot 40 kilometer van elkaar blijken te wonen. Onder hoog opgeleiden is die afstand aanzienlijk groter;
- bij meer dan de helft van alle ouder-kind relaties wekelijks sprake is van face-to-face contact;
- 'voor wat hoort wat' geen rol blijkt te spelen tussen ouders en kinderen en slechts een geringe rol in de relatie tussen broers en zussen;
- lang niet iedereen de familieband als hecht ervaart; sterke familiebanden zijn vooral voorbehouden aan mensen die in een aantal opzichten in de minst kwetsbare sociale positie verkeren. Speciaal mensen van middelbare leeftijd, met een lager opleidings- en inkomensniveau, en alleenstaanden, in het bijzonder alleenstaande moeders, zijn het 'zwarte schaap';
- verreweg de meeste Turken en Marokkanen in Nederland en ongeveer tweederde van de autochtonen, Surinamers en Antillianen vinden dat je familie je terzijde hoort te staan als je zorgen hebt;
- vooral vrouwen de contacten binnen families onderhouden.

Hoe zien Nederlandse families eruit?

PEARL DYKSTRA EN AAFKE KOMTER

De structuur van families verandert als gevolg van demografische ontwikkelingen, maar niet zo dramatisch als vaak wordt aangenomen. Dat blijkt uit gegevens die zijn verzameld in het kader van de Netherlands Kinship Panel Study (NKPS). In de periode 2002-2004 werden duizenden respondenten gevraagd naar kenmerken van hun familiebanden. In deze speciale aflevering van Demos wordt in zes artikelen ingegaan op de familiestructuur, geografische afstand tussen familieleden, contacten tussen ouders en volwassen kinderen, steun aan familieleden, acceptatie binnen de familie en solidariteit binnen autochtone en allochtone families.



Foto: Wim de Jonge

demodata

Aan het hoofdonderzoek deden meer dan 160 interviewers mee. Zij interviewden de 9.700 hoofdrespondenten meestal thuis. De interviewers gingen het hele land door: ook de Waddeneilanden werden door hen bezocht! Een interview duurde gemiddeld 1 uur en 14 minuten. De lengte was afhankelijk van de omvang van de familie en hoe ingewikkeld deze was. Het aantal familieleden dat daarnaast een schriftelijke vragenlijst invulde bedraagt ruim 13.000. De vragenlijsten zijn over de hele wereld gegaan. Teruggekomen zijn vragenlijsten uit onder meer België, Duitsland, de Verenigde Staten, Canada, Nieuw Zeeland en Zuid-Afrika.

Soms werden mensen meerdere malen benaderd: als hoofdrespondent en als familielid voor een andere hoofdrespondent.

De hoofdrespondenten hadden maximaal 11 kinderen, 22 broers/zussen (inclusief half- en stief-) en 30 kleinkinderen.

De westerse, geïndustrialiseerde landen hebben de afgelopen decennia opvallende demografische veranderingen doorgemaakt. Denk aan verlenging van de levensduur, uitstel van huwelijksvorming en ouderschap, afname van het kindertal en een toenemende instabiliteit van partnerrelaties. Al deze veranderingen hebben gevolgen voor de familiestructuur. Familienetwerken worden gevormd door demografisch gedrag van individuen in opeenvolgende generaties. Verwanten ontstaan door huwelijken en geboortes en gaan verloren door scheidingen en overlijden.

Om na te gaan hoe familienetwerken er tegenwoordig uitzien, wordt gebruik gemaakt van surveygegevens die zijn verzameld in het kader van de Netherlands Kinship Panel Study (NKPS). Willen we familienetwerken beschrijven, dan voldoen demografische statistieken namelijk niet. Een eerste reden is dat standaard demografische metingen op individuen zijn gebaseerd, hetgeen analyses van opeenvolgende generaties of clustering binnen families niet mogelijk maakt. Een tweede reden is dat de gecombineerde effecten van demografische trends niet op voorhand helder zijn. De tegengestelde effecten van daling van sterfte en uitstel van ouderschap dienen als voorbeeld. Enerzijds houdt de verlenging van de levensduur in dat oudere familieleden langer in leven zijn, hetgeen suggereert dat drie, vier of zelfs vijf generaties tegelijk in leven zijn. Anderzijds betekent de latere leeftijd waar-

op mensen kinderen krijgen dat de afstand tussen generaties (in jaren gezien) relatief groot is, hetgeen inhoudt dat er juist een lagere kans is dat meer generaties tegelijk in leven zijn. Een derde reden is dat demografische statistieken zijn gebaseerd op registergegevens. Deze bevatten geen informatie over zogenaamde 'nieuwe' vormen van partnerschap en ouderschap. Veranderingen in sterfte- en geboortepatronen hebben gevolgen voor de zogenaamde generatiestructuur van familienetwerken, waarmee wordt bedoeld hoeveel generaties in één familie naast elkaar bestaan en hoever de generaties uit elkaar liggen. Veranderende huwelijkspatronen zijn zichtbaar in verschillende vormen van partnerschap, scheiding en stiefrelaties.

Generatiestructuur

De aandacht voor families als generatiestructuren is relatief nieuw. Sociale wetenschappers zijn geneigd om naar partnerrelaties of naar ouder-kindrelaties in afzondering te kijken, niet als ingebed in een meer-generatiestructuur.

Door naar de generatiestructuur te kijken wordt in de eerste plaats meer inzicht verkregen in de wijze waarop familierollen worden vervuld. Hoe mensen zich binnen de familie gedragen, als ouders bijvoorbeeld, wordt beïnvloed door eerdere generaties (zolang zij in leven zijn blijft jij het kind van je ouders, ook als je zelf al kinderen hebt) en door latere generaties, de aanwezigheid van kinderen en kleinkinderen. Ook wordt de relatie die we met onze ouders hebben beïnvloed door onze banden met onze kinderen en kleinkinderen.

Ten tweede is de plaats die iemand in een familie inneemt, of hij of zij tot de oudste of tot de jongste generatie behoort, medebepalend voor de manier waarop die persoon in het leven staat. De aanwezigheid van een oudere generatie geeft een bepaalde zekerheid: de wetenschap dat ouders bijstand zullen verlenen mocht zich een crisis voordoen. Het is aannemelijk dat jongvolwassenen bij keuzes rond kinderen krijgen en wonen rekening houden met het inkomen of de gezondheid van hun ouders.

Ten derde is het vanuit maatschappelijk oogpunt relevant om naar familiegeneraties te kijken. Binnen families gaan mensen van verschillende leeftijden met elkaar om, mensen die hun wortels hebben in verschillende historische periodes. De familie is daarin tamelijk uniek. Onze samenleving is zodanig ingericht dat contacten tussen ouderen en jongeren worden be-

moeilijk. Mensen brengen een groot deel van hun tijd door met uitsluitend leeftijdsgenoten. Uit klassiek sociologische studies weten we dat dit ideale condities zijn voor het ontstaan en laten voortbestaan van stereotype ideeën en opvattingen.

Meergeneratiefamilies in kaart gebracht

Tabel 1 toont het aantal generaties waaruit de familienetwerken van Nederlanders zijn opgebouwd. In Nederland zijn driegeneratiefamilies de norm. Een driegeneratiefamilie houdt in dat ten minste één grootouder en ten minste één kleinkind in leven zijn. Ruim 60 procent van de 18-79-jarigen maakt deel uit van een familie die uit drie generaties bestaat. Veel minder mensen maken deel uit van twee-, vier- en vijfgeneratiefamilies. Het gaat daarbij om respectievelijk 24, tien en minder dan één procent. Vier procent behoort tot een familie met uitsluitend mensen van dezelfde generatie; ze hebben geen familie boven of onder zich. Zoals blijkt uit figuur 1 neemt de kans dat iemand deel uitmaakt van een één-generatiefamilie toe met de leeftijd (zie figuur 1). Dat minder mensen deel uitmaken van vier- en vijfgeneratiefamilies heeft te maken met het feit dat Nederlandse vrouwen op betrekkelijk late leeftijd hun eerste kind krijgen. Als gevolg daarvan is de leeftidskloof tussen de generaties relatief groot. Aanvullend biedt het NKPS-onderzoeksmateriaal de mogelijkheid om de generati-onele positie van mensen in kaart te brengen. Uit de resultaten blijkt dat 29 procent tot de oudste familiegeneratie behoort, 39 procent zich in een middenpositie bevindt, 27 procent tot de jongste generatie behoort, en, zoals eerder is beschreven, vier procent geen familie boven of onder zich heeft. Twee procent blijkt niet te weten of ze familieleden boven of onder zich hebben.

Huwelijk is meest gebruikelijke vorm van samenleven

Behalve veranderingen in sterfte- en geboortepatronen dragen veranderende huwelijkspatronen bij aan veranderingen in familienetwerken. De samenstelling van families wordt complexer doordat er meer wordt gescheiden, meer mensen voor de tweede of derde keer trouwen en meer mensen ongehuwd samenwonen (van zowel heteroseksuele als homoseksuele stellen). Zoals tabel 2 laat zien is het huwelijk de meest gebruikelijke vorm van samenleven met een partner, vooral voor mensen van middelbare leeftijd. Van alle 18-79 jarigen woont 57 procent met een huwelijkspartner en woont 12 procent ongehuwd samen. De laatste relatievorm is vooral populair in de jongere leeftijdsgroepen. Niet alle gehuwden blijken met hun huwelijkspartner samen te leven. De redenen hiervoor zijn divers: de echtgenoot verblijft in een tehuis, mensen beschouwen zichzelf als alleenstaand of wonen met een andere partner dan hun echtgenoot. Gehuwden die niet met hun huwelijkspartner samenleven vormen één procent van alle 18-79 jarigen. Van de 31 procent die zonder partner woont heeft zeven procent een zogenaamde Living Apart Together relatie (LAT), dat wil zeggen een partner die op een ander adres woont, is 12 procent na een scheiding of

Tabel 1. Respondenten naar aantal generaties familienetwerk en leeftijd

Aantal generaties	Leeftijd						Allen
	18-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	
	%						
Een	0,5	1,0	3,0	7,7	7,0	13,2	4,2
Twee	21,5	25,1	27,1	31,6	18,5	6,9	23,6
Drie	67,1	54,0	62,8	47,4	63,3	77,8	60,3
Vier	8,5	18,0	5,4	11,7	10,2	0,9	10,1
Vijf	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0
Weet niet	2,4	2,0	1,6	1,6	1,0	1,3	1,7

Tabel 2. Partnerstatus naar leeftijd

	Leeftijd						Allen
	18-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	
	%						
Gehuwd, woont met echtgenoot	13,9	58,5	71,2	75,0	73,4	55,3	56,7
Gehuwd, woont niet met echtgenoot	0,4	0,7	1,0	0,8	0,4	0,9	0,7
Ongehuwd, woont met partner	22,2	19,6	9,6	4,8	3,1	2,0	12,0
Ongehuwd, LAT-relatie	19,6	5,2	3,8	2,8	2,2	3,4	6,8
Alleenstaand, partner in verleden	4,1	7,7	9,4	13,4	17,6	33,8	11,7
Alleenstaand, nooit partner gehad	39,7	8,3	5,0	3,2	3,2	4,5	12,0

het overlijden van de partner alleen komen te staan en heeft eveneens 12 procent nooit met een partner samengeleefd. De meeste mensen die nu alleenstaand zijn, maar die in het verleden wel met een partner samenleefden, zijn te vinden onder in de oudste leeftijdsgroep. De meeste mensen die een LAT-relatie hebben of die nooit met een partner hebben samengeleefd daarentegen zijn te vinden in de jongere leeftijdsgroepen. Een groot deel van de jongvolwassenen zal de komende jaren gaan trouwen dan wel ongehuwd gaan samenwonen.

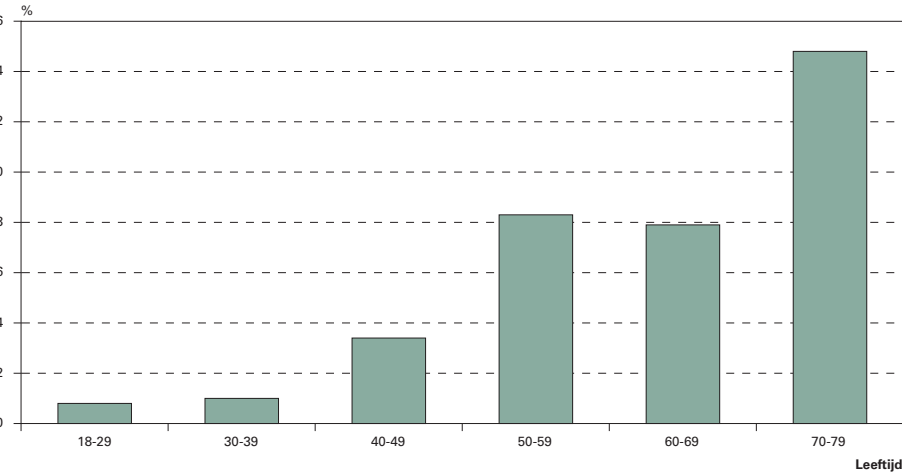
Echtscheiding

Recente schattingen van het CBS geven aan dat in Nederland één op de drie huwelijken eindigt in een scheiding. Hiermee is nog niet aangegeven hoeveel mensen ooit een scheiding meemaken. Daarvoor zijn surveygegevens nodig. De NKPS-data maken het mogelijk om een onderscheid te maken tussen zogenaamde officiële scheidingen (ontbindingen van huwelijken) en niet-officiële scheidingen (het uit elkaar gaan

demodata

Gevraagd naar de aanwezigheid van onder meer biologische ouders, kinderen en kleinkinderen wisten niet alle respondenten of hun familieleden nog in leven waren. Bij familieleden van vaderskant bleek meer twijfel dan bij die van moederskant: 0,8 procent zei niet te weten of hun vader en 0,1 procent of hun moeder nog in leven was. Ook wist 0,8 procent niet of hun grootouders van vaderskant en 0,5 procent niet of hun grootouders van moederskant nog in leven waren.

Figuur 1. Percentage in één-generatiefamilie, naar leeftijd





Foto's: Wim de Jonge



demodata

Onder Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen is Oud en Nieuw het meest populaire feest van de decembermaand. De helft van de groep Turken en Marokkanen en 85 procent van de Surinamers en Antillianen vierde de jaarwisseling 2003-2004. Verder viert 85 procent van de Surinamers en Antillianen het kerstfeest en ongeveer 45 procent ook Sinterklaas. Sinterklaas blijkt in alle gevallen, ook bij allochtonen, een feest voor gezinnen met jongere kinderen. De tweede generatie viert de decemberfeesten in ruimere mate dan de eerste generatie. Als door allochtonen één van de feesten wordt gevierd dan gebeurt dit overwegend in aanwezigheid van familieleden van buiten het eigen gezin. Zo luidt 78 procent van de Surinamers het nieuwe jaar samen met familieleden in.

van ongehuwd samenwonenden). Van alle 18-79 jarigen blijkt 12 procent ooit een officiële scheiding te hebben meegemaakt. Als beide typen scheidingen worden samengenomen blijkt 21 procent ooit de beëindiging te hebben meegemaakt van de relatie met een partner met wie men samenleefde: 17 procent heeft dit één keer meegemaakt, vier procent heeft dit vaker meegemaakt. Van de ooit gehuwden heeft 21 procent ooit de beëindiging meegemaakt van de relatie met een partner met wie men samenleefde; van de ooit samenwonenden is dit 24 procent. Zoals figuur 2 laat zien, zijn officieel gescheiden vooral onder 40-69 jarigen te vinden. Binnen deze groep is 18 procent ooit officieel gescheiden. Beëindiging van de relatie met een partner met wie men ongehuwd samenleefde komt meer voor in de wat jongere leeftijdsgroepen. Zo heeft 20 procent van de 30-39 jarigen ooit een niet-officiële scheiding meegemaakt. Zowel binnen de jongste als binnen de oudste leeftijdsgroepen zijn mensen het minst officieel gescheiden. In de jongste leeftijdscategorie komt dat doordat velen nog een vaste partnerrelatie aan het opbouwen zijn, in de oudste leeftijdsgroep is het een weerspiegeling van de barrières die vroeger tegen echtscheiding bestonden. In de oudste groep is mogelijk ook sprake van selectieve overleving van gehuwden.

Uit elkaar gaan ouders en/of broers of zusters verhoogt kans op scheiding

Op basis van de NKPS-gegevens kan worden nagegaan in hoeverre echtscheiding in de familie voorkomt en in hoeverre dat vervolgens de kans op scheiding verhoogt. In hoeverre zit scheiding in de familie? In het navolgende gaat het steeds om officiële scheidingen. Bij 20 procent is een of meer broers of zussen officieel gescheiden, bij 11 procent de ouders en bij 21 procent een oom, tante, nicht, neef of grootouder.

Het vóórkomen van echtscheiding in de familie verhoogt de kans dat iemand zelf scheidt. Dat mensen met gescheiden ouders een grotere kans hebben om te scheiden dan mensen met ouders die altijd bij elkaar zijn gebleven is vaker aangetoond. Nu blijkt de kans op scheiding echter ook groter te zijn bij mensen met gescheiden broers of zussen. Interessant is evenwel dat echtscheiding in de verdere familie geen invloed lijkt te hebben op de scheidingskansen.

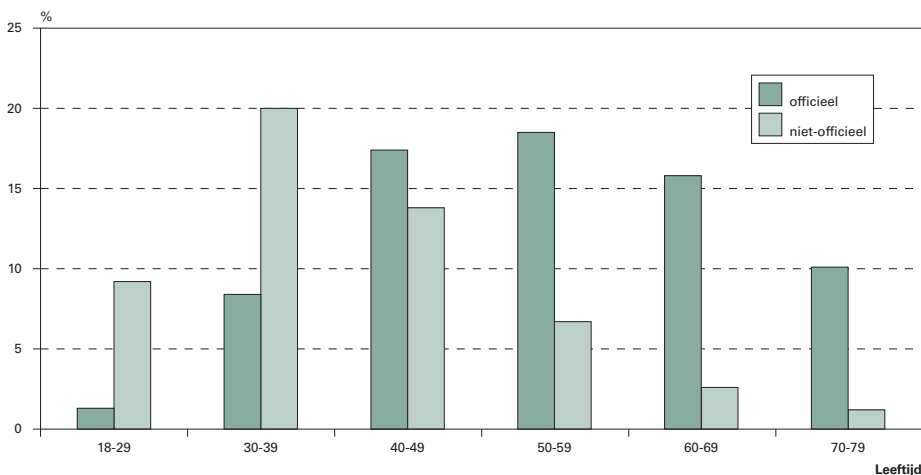
Half- en stieffamilie

Familienetwerken worden complexer door stiefrelaties: hertrouw en de aanwezigheid in een relatie van kinderen van een nieuwe partner. Daardoor wordt de familie immers uitgebreid met nieuwe ouders, grootouders, kinderen en kleinkinderen. Inzicht in de complexiteit in families kan worden verkregen door na te gaan bij hoeveel partners mensen kinderen hebben gekregen en door vervolgens de stiefrelaties in kaart te brengen.

Uit de NKPS-gegevens blijkt dat 15 procent van de 40-plussers (nog) geen kinderen heeft, dat 82 procent alleen kinderen heeft bij dezelfde partner en dat drie procent kinderen heeft bij twee of meer partners. Het betreft hier alleen biologische kinderen.

Kijken we vervolgens naar stiefrelaties dan blijkt dat 11 procent van 18-79 jarigen een stiefouder heeft, dat wil zeggen dat één of beide ouders een nieuwe relatie is aangegaan na scheiding of verweduwing (zie tabel 3). In de jongste leeftijdscategorie is het aandeel met een of meer stiefouders het hoogst, namelijk 16 procent.

Figuur 2. Percentage ooit officieel of niet-officieel gescheiden, naar leeftijd



Van de 18-79 jarigen heeft zeven procent een of meer halfbroers of -zussen. Dit is inclusief overleden halfbroers en -zussen.

Het aandeel met stiefbroers of -zussen verschilt niet sterk in de onderscheiden leeftijdsgroepen. Dat is wel het geval als we kijken naar de huwelijksgeschiedenis van hun ouders. In de oudste leeftijdscategorie hebben mensen relatief vaak te maken gehad met een ouder die hertrouwde na verweduwing. In de jongste leeftijdsgroep daarentegen hebben mensen relatief vaak te maken gehad met een ouder die na scheiding hertrouwde. Van de 18-79 jarigen heeft twee procent een of meer stiefbroers of -zussen. Weer zien we dat het aandeel met stiefbroers of -zussen het hoogst is in de jongste leeftijdscategorie. Van de 18-79 jarigen heeft, zoals tabel 3 laat zien, drie procent een of meer stiefkinderen. Het aandeel met stiefkinderen is het hoogst onder mensen in de leeftijdsgroep 40-69 jaar. Het betreft hier uitsluitend stiefkinderen die ooit deel hebben uitgemaakt van het huishouden van de persoon die een nieuwe relatie is aangegaan.

Tot slot

Er zijn veel onbeantwoorde vragen en er is mythevorming rond veranderingen in families. Het lukt echter niet altijd om onjuiste beelden te corrigeren omdat relevante gegevens vaak ontbreken. We zijn in staat om in grote lijnen de ontwikkelingen te schetsen rond kinderen krijgen, trouwen, echtscheiding en hertrouw, maar als het erom gaat het verhaal te vertellen van hoe die veranderingen samenkomen in de levens van mensen en families, dan staan we vaak met lege handen.

Nu we over NKPS-gegevens beschikken, kunnen we een meer gedetailleerde beschrijving geven van Nederlandse families dan voorheen mogelijk was.

Dat beeldvorming niet altijd in de pas loopt met de realiteit blijkt bijvoorbeeld uit de beschrijving op basis van de NKPS-gegevens van de generatiestructuur van families. Vaak wordt gedacht dat het normaal is dat vier- en vijfgeneratiefamilies samen in leven zijn. Dat blijkt echter niet te kloppen. De meeste volwassen Nederlanders maken deel uit van driegeratiefamilies. De generatiestructuur van families wordt immers niet alleen bepaald door de levensverwachting, maar ook door de leeftijd waarop vrouwen kinderen krijgen. Doordat in Nederland die leeftijd relatief hoog is, is de afstand tussen generaties relatief groot.

Familienetwerken worden complexer door ongetrouwd samenwonen, echtscheiding en hertrouw. Huwelijk en partnerschap alsmede gezins- en huishoudensrelaties worden losgekoppeld. De resultaten van het NKPS-onderzoek bevestigen dat informele partnerrelaties toenemen. Gehuwden wonen niet altijd met hun echtgenoten, terwijl ongehuwden niet altijd partnerloos zijn. Bij 20 procent van de volwassenen komen hun officiële burgerlijke staat en hun partnerstatus, dat wil zeggen de aan- of afwezigheid van een partner, niet overeen.

De ontwikkelingen zijn niet altijd zo dramatisch als vaak wordt aangenomen. Vergeleken met de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk

Tabel 3. Percentage met half- en stiefamilierelaties, naar leeftijd

	Leeftijd						Allen	Weet niet
	18-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	%	%
	%							
≥ 1 stiefouder	16,4	15,4	11,2	6,0	6,0	2,9	10,9	0,0
≥ 1 halfbroer/zus	8,2	7,2	5,9	7,8	6,3	6,1	7,1	0,0
≥ 1 stiefbroer/zus	4,5	2,9	1,9	1,1	1,4	1,3	2,4	0,0
≥ 1 stiefkind	0,7	2,0	4,7	4,6	4,7	2,8	3,1	0,0

waar de echtscheidingspercentages veel hoger zijn, is het aandeel volwassen Nederlanders dat het uiteenvallen van een partnerrelatie heeft meegemaakt niet erg hoog. Rond een op de negen volwassenen heeft ooit een officiële scheiding meegemaakt, terwijl een op de vijf een huwelijk of een samenwoonrelatie tot een einde heeft zien komen. Een op de acht heeft gescheiden ouders. Mensen die zelf of wier ouders zijn gescheiden zijn geconcentreerd in de jongere leeftijdsgroepen. Het aantal mensen van middelbare of oudere leeftijd met een geschiedenis van verbroken relaties zal in de toekomst toenemen. De meeste Nederlandse volwassenen hebben desalniettemin niet-gescheiden

Over de Netherlands Kinship Panel Study (NKPS)

De gegevens in het NKPS-onderzoek zijn afkomstig van twee representatieve steekproeven uit de Nederlandse bevolking.

De eerste (de hoofdstekproef, N = ruim 9.700) is een dwarsdoorsnede van de in Nederland verblijvende bevolking in privéhuishoudens. De tweede steekproef (de migrantensteekproef, N = ruim 1.350) betreft uitsluitend mensen uit de vier grootste groepen allochtonen (Turken, Marokkanen, Antillianen en Surinamers). De gegevens van de hoofdrespondenten zijn afkomstig van persoonlijke vraaggesprekken en schriftelijke vragenlijsten. De hoofdrespondenten waren op het tijdstip van het interview minimaal 18 en maximaal 79 jaar oud. Daarnaast is via schriftelijke vragenlijsten informatie verkregen van familieleden: de partner, maximaal twee kinderen van 15 jaar en ouder, een vader/moeder en een broer/zus van 15 jaar of ouder. Sommige van deze familieleden maakten deel uit van het huishouden van de hoofdrespondent, andere niet. De data zijn in 2002-2004 verzameld. Voor de analyses die in dit nummer worden gerapporteerd zijn uitsluitend gegevens van hoofdrespondenten gebruikt.

Bij de tweede steekproef zijn uit elke groep allochtonen ongeveer 350 personen tussen de 18 en 79 jaar ondervraagd. Dit onderzoek onder migranten maakte deel uit van het onderzoek naar Sociale Positie en Voorzieningengebruik Allochtonen (SPVA), een samenwerking tussen het Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek (ISEO) van de Erasmus Universiteit Rotterdam, het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en de NKPS.

Voor de uitvoering van de NKPS is financiering verkregen uit het Fonds 'Investerings Groot' van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). De NKPS ontvangt ook financiële ondersteuning van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI), de Faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht, de Faculteit Maatschappij- en Gedragwetenschappen van de Universiteit van Amsterdam en de Faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit van Tilburg.

Het NKPS-gegevensbestand is in de zomer van 2004 beschikbaar gesteld voor geïnteresseerde wetenschappelijk onderzoekers. Nadere informatie over de NKPS is te vinden op de website: www.nkps.nl.

De bijdragen in dit nummer zijn geschreven door de zes leden van het NKPS-onderzoeksteam:

Prof. dr. P.A. (Pearl) Dykstra (projectcoördinatie) (NIDI/Universiteit Utrecht)

Prof. dr. M. (Matthijs) Kalmijn (Universiteit van Tilburg)

Prof. dr. G.C.M. (Trudie) Knijn (Universiteit Utrecht)

Prof. dr. A.E. (Aafke) Komter (Universiteit Utrecht)

Prof. dr. A.C. (Aat) Liefbroer (NIDI/VU Amsterdam)

Prof. dr. C.H. (Clara) Mulder (Universiteit van Amsterdam)

LITERATUUR

- Dykstra, Pearl A., Matthijs Kalmijn, Trudie C.M. Knijn, Aafke E. Komter, Aart C. Liefbroer, and Clara H. Mulder (2004), Codebook of the Netherlands Kinship Panel Study, a multi-actor, multi-method panel study on solidarity in family relationships, Wave 1. *NKPS Working Paper No. 1*. The Hague: Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute.

Sommige respondenten gaven ondanks de uitgebreide vragenlijst toch aan bepaalde zaken te missen: zo werd hierbij nogal eens de schoonfamilie genoemd, en ook huisdieren.

De oudste samenwonende familieleden binnen de NKPS zijn een hoofdrespondent van 66 met een ouder van 94.

ouders en bevinden zich in hun eerste huwelijk. Hoewel steeds meer Nederlanders partnerschappen beëindigen en nieuwe partnerschappen aangaan, krijgt vrijwel iedereen kinderen bij slechts één partner. Tussen de twee en de drie procent krijgt kinderen bij twee of meer partners. Hiermee samenhangend is het percentage met half-familie niet erg hoog: zeven procent heeft een of meer halfbroers of -zussen. Het aandeel met stieffamilie is evenmin erg hoog: 11 procent heeft een of meer stiefouders, twee procent heeft een of meer stiefbroers of -zussen en drie procent heeft een of meer stiefkinderen.

Nadat de structurele kenmerken van familienetwerken in kaart zijn gebracht zal het onderzoek zich richten op de inhoudelijke betekenis van die kenmerken. Daarbij zal onder meer worden nagegaan welke samenhang er bestaat tussen generatiestructuur en de uitwisselingen binnen families, wat de gevolgen zijn van echtscheiding en hertrouw voor intergeneratiele relaties en of gehuwde en ongehuwde partnerschappen kwalitatief verschillen.

LITERATUUR

- Allan, G., S. Hawker en G. Crow (2001), Family diversity and change in Britain and Western Europe. *Journal of Family Issues*, 22, pp. 819-837.
- Beck, U. en E. Beck-Gernsheim (2004), Families in a runaway world. In: J. Scott, J. Treas en M. Richards (red.), *The Blackwell companion to sociology of families*. Oxford VK: Blackwell, pp. 499-514.
- Cherlin, A.J. (2004), The deinstitutionalization of American marriage. *Journal of Marriage and Family*, 66, pp. 848-861.
- De Jong Gierveld, J. (2004), Remarriage, unmarried cohabitation, living apart together: Partner relationships following bereavement and divorce. *Journal of Marriage and Family*, 66, pp. 236-243.
- Hagestad, G.O. (2003), Interdependent lives and relationships in changing times: A life course view of families and aging. In: R. Settersten (red.), *Invitation to the life course: Toward new understandings of later life*. Amityville, NY: Baywood, pp. 135-159.
- Teachman, J.D., L.M. Tedrow en K.D. Crowder (2000), The changing demography of America's families. *Journal of Marriage and the Family*, 62, pp. 1234-1246.

Even bij oma langs

CLARA MULDER EN MATTHIJS KALMIJN

NKPS laat zien hoe ver familieleden van elkaar wonen

Met behulp van de NKPS-gegevens kan voor het eerst systematisch onderzoek worden gedaan naar de geografische afstand tussen familieleden. Ouders, kinderen, broers en zussen, en schoonouders die buiten het eigen huishouden wonen blijken gemiddeld 30 tot 40 kilometer van elkaar te wonen. Familieleden die buiten Nederland wonen zijn niet meegerekend. Onder hoog opgeleiden is die afstand aanzienlijk groter. Ouders wonen tegenwoordig minder vaak in dezelfde woonplaats als hun kinderen in vergelijking met enkele decennia geleden, maar de trend is niet spectaculair.

Foto: Wim de Jonge



Vaak wordt gedacht dat familieleden tegenwoordig ver van elkaar wonen; verder dan vroeger en misschien ook wel te ver om elkaar behulpzaam te zijn met het soort praktische zaken waarvoor nabijheid nu eenmaal vereist is. Deze gedachte is echter niet gestoeld op kennis van feitelijke afstanden tussen woonplaatsen van familieleden, want deze kennis bestond tot nu toe nauwelijks. De NKPS-gegevens hebben daar verandering in gebracht.

Hoe komen afstanden tot familieleden tot stand?

De meeste mensen beginnen hun levensloop bij de ouders thuis. Voor hen is het verlaten van het ouderlijk huis een belangrijk moment waarop afstanden tot familieleden tot stand komen. In de loop van het leven worden deze afstanden vervolgens groter of kleiner door verhuizingen.

De meeste verhuizingen in Nederland en andere westerse landen hebben als achtergrond woon-

motieven of veranderingen in huishoudenssamenstelling. Deze verhuizingen vinden meestal over korte afstand plaats. Verhuizingen over lange afstand komen veel minder voor. Deze hebben meestal studie of werk als achtergrond. Op grond hiervan kunnen we verwachten dat grote afstanden tot familieleden meestal 'toevallig' tot stand komen, namelijk doordat een van de familieleden 'ver weg' gaat studeren of werken. Verhuizingen met als belangrijkste doel om dicht bij of juist verder van familie te gaan wonen komen weinig voor. Maar dat wil niet zeggen dat mensen zich bij hun woonplaatskeuze helemaal niet door de afstand tot familieleden laten leiden. Het is goed mogelijk dat de aanwezigheid van familie in de buurt sommigen ervan weerhoudt om over lange afstand te verhuizen, of dat mensen bij een verhuizing rekening houden met de woonplaatsen van familieleden (zij kiezen hun woonplaats bijvoorbeeld het liefst in de buurt van hun hulpbehoevende ouders).

Huishoudens

Als we ouders, kinderen, broers en zussen, en schoonouders bij elkaar nemen is de gemiddelde afstand tot deze familieleden bijna 34 kilometer, zoals blijkt uit tabel 1. Het gemiddeld aantal familieleden binnen een straal van één kilometer is 0,6. De gemiddelde afstand tot ouders en tot kinderen is wat kleiner (rond 29,5 kilometer), de afstand tot broers en zussen wat groter (39 kilometer). Dit is verklaarbaar: mensen verhuizen meestal over lange afstand voordat ze kinderen krijgen. De afstand tussen ouders en kinderen komt voornamelijk tot stand door de verhuizingen van één lid van de jongere generatie, terwijl de oudere generatie doorgaans op dezelfde plek blijft wonen. De afstand tussen broers en zussen komt daarentegen tot stand door de verhuizingen van meer leden van slechts één generatie.

Bij het onderscheid naar huishoudenssamenstelling springen de jonge alleenstaanden er duidelijk uit: zij wonen het verst van de andere familieleden. Hierbij moet worden bedacht dat dit een selectieve categorie is die relatief vaak in verband met opleiding is verhuisd.

Mensen met kinderen wonen dicht bij hun ouders dan mensen zonder kinderen. De achtergrond is mogelijk een geringere mobiliteit, maar het kan ook zijn dat mensen met kinderen en hun ouders een groter belang hechten aan dicht bij elkaar wonen dan mensen zonder kinderen.

Opleidingsniveau

Er is een duidelijk verband tussen opleidingsniveau en de geografische afstand tot familieleden. Universitair geschoolden wonen tweemaal zover van familieleden (meer dan 30 kilometer verder) en zelfs driemaal zover van hun ouders (40 kilometer verder) als laag opgeleiden (zie tabel 2). Hier is duidelijk het effect te zien van de grotere noodzaak en bereidheid van hoog opgeleiden om over lange afstand te verhuizen voor werk of studie. Mogelijk hechten hoger opgeleiden daarnaast minder belang aan een zeer frequent contact met familie. Voor incidenteel contact is een wat grotere afstand immers minder een belemmering.

Tabel 1. Afstanden tot familieleden naar huishoudenssamenstelling

	Gemiddelde afstand tot				Gem. aantal familieleden binnen 1 kilometer
	alle familieleden	ouders	kinderen	broers/zussen	
Samenwonend/getrouwd zonder kind	35,7	32,7	29,5	41,6	0,6
Samenwonend/getrouwd + kind(eren)	30,0	25,6	31,4	35,0	0,8
Alleenstaande ouder	32,7	25,8	26,0	38,3	0,5
Alleenstaand, leeftijd <30	44,9	43,1	--	48,0	0,4
Alleenstaand, leeftijd 30-60	35,7	32,0	22,0	39,7	0,4
Alleenstaand, leeftijd 60-79, man	35,7	43,5	29,0	42,4	0,5
Alleenstaand, leeftijd 60-79, vrouw	37,2	24,0	28,9	42,5	0,6
Totaal	33,8	29,5	29,3	39,0	0,6

Tabel 2. Afstanden tot familieleden naar opleidingsniveau

	Gemiddelde afstand tot				Gem. aantal familieleden binnen 1 kilometer
	alle familieleden	ouders	kinderen	broers/zussen	
Maximaal basisonderwijs	23,9	15,5	19,8	28,5	0,9
Lager secundair (VMBO-MAVO)	25,1	18,1	22,6	30,0	0,9
Hoger secundair (HAVO-VWO)	31,3	25,8	31,8	36,7	0,6
Hoger Beroepsonderwijs	41,2	35,8	38,8	48,5	0,4
Universiteit	55,1	55,3	49,1	55,7	0,2
Totaal	33,8	29,5	29,3	39,0	0,6

Tabel 3. Afstanden tot familieleden naar stedelijkheidsgraad

	Gemiddelde afstand tot				Gem. aantal familieleden binnen 1 kilometer
	alle familieleden	ouders	kinderen	broers/zussen	
Niet stedelijk	34,3	24,7	35,9	39,9	0,8
Weinig stedelijk	30,0	22,2	32,3	35,7	0,9
Matig stedelijk	32,3	25,6	31,8	37,5	0,7
Sterk stedelijk	34,1	31,5	25,2	40,8	0,5
Zeer sterk stedelijk	38,9	41,3	20,6	41,2	0,3
Totaal	33,8	29,5	29,3	39,0	0,6

Stedelijkheidsgraad

De stedelijkheidsgraad van gemeenten heeft slechts invloed op de geografische afstand tot ouders en die tot kinderen (tabel 3). Deze verschillen zijn tegengesteld: in de meest stedelijke gemeenten is de afstand tot de ouders het grootst en die tot de kinderen juist het kleinste. Dit is vermoedelijk een gevolg van het feit dat de grote steden de plekken zijn waar jongvolwassenen het vaakst naar toe trekken voor studie of werk. Wie als volwassene in een grote stad woont, is daar met vrij grote waarschijnlijkheid ooit naar toe gemigreerd. Wonen de ouders in een grote stad, dan ondervinden hun kinderen juist weinig noodzaak om te migreren voor werk of studie.

1940-1990

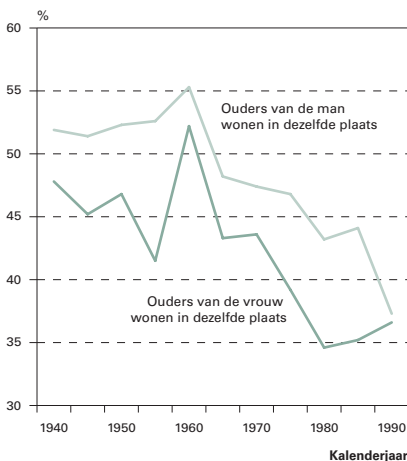
Hoewel er weinig onderzoek naar is gedaan bestaat het beeld dat familieleden vroeger minder ver uit elkaar woonden dan nu het geval is. Uit het proefschrift van Hilde Bras uit 2003 is wel gebleken dat het beeld van in het verleden dicht bij elkaar wonende familieleden in elk geval voor bepaalde beroepsgroepen en regio's moet worden bijgesteld: zij liet zien dat Zeeuwse jonge vrouwen in de periode 1850-1950 veelvuldig migreerden over lange afstanden om elders dienstmeid te worden.

demodata

De maximale afstand die hoofdrespondenten en ouder(s) binnen Nederland uit elkaar wonen is 278 km.

Gemiddeld wonen broers/zussen tien km meer uit elkaar dan ouders en kinderen.

Percentage ouders van kinderen van 15 van wie de ouders in dezelfde plaats wonen, naar kalenderjaar



Uit de NKPS-gegevens blijkt dat, op een uitschieter in 1960 na, tussen 1940 en 1990 het percentage mensen van wie de ouders in dezelfde plaats wonen is gedaald van rond de 50 tot tussen de 35 en 40 procent (zie de figuur). Wel een daling dus, maar niet spectaculair. Gezien het grote verschil tussen laag en hoog opgeleiden wat betreft de afstand tot de ouders is het goed mogelijk dat deze daling geheel is veroorzaakt door het gestegen opleidingsniveau in de Nederlandse bevolking.

Tot slot

Het opleidingsniveau vertoont verreweg de sterkste samenhang met de afstand tot familieleden. Uit aanvullende hier niet getoonde analyses blijkt dat deze samenhang vrijwel geheel overeind blijft na correctie voor andere kenmerken van individuen en huishoudens, waaronder

de sociaal-economische status van het beroep van de respondent. Dit maakt aannemelijk dat afstanden tussen familieleden vooral ontstaan door lange-afstandsverhuizingen voor studie of werk. Er zijn echter ook aanwijzingen voor mogelijke verschillen in het belang dat mensen hechten aan de nabijheid van familie. Deze zijn te vinden in de kortere afstanden tot familieleden onder mensen met kinderen en onder mensen met gezondheidsproblemen.

LITERATUUR

- Bras, H. (2003), *Zeeuwse meiden. Dienen in de levensloop van vrouwen, ca. 1850-1950*. Amsterdam: Askant.
- Mulder, C.H. (1993), *Migration dynamics: A life course approach*. Amsterdam: Thesis Publishers.

Onder vier ogen

MATTHIJS KALMIJN EN PEARL DYKSTRA

Contacten tussen ouders en volwassen kinderen

Uit het NKPS-onderzoek blijkt dat bij meer dan de helft van alle ouder-kind relaties wekelijks sprake is van face-to-face contact. Bij vijf procent is er helemaal geen contact. Zes procent van de moeders en negen procent van de vaders heeft het contact met ten minste één kind verbroken. Het aantal contacten per kind neemt rechtlijnig af met de grootte van de kinderschare.

Foto: Wim de Jonge



Eén van de meest bestudeerde eigenschappen van de relatie tussen ouders en hun volwassen kinderen is de frequentie van contact. Regelmatig contact tussen ouders en kinderen is een belangrijke voorwaarde voor het uitwisselen van onderlinge steun en zegt ook iets over de mate waarin ouders en kinderen elkaar op latere leeftijd kunnen beïnvloeden. Veel contact betekent niet altijd een goed contact, maar er is wel een licht positieve samenhang tussen de kwantiteit en de ervaren kwaliteit van de ouder-kind relatie.

In de NKPS is aan ouders gevraagd hoe vaak zij in de afgelopen 12 maanden met elk van hun kinderen *face-to-face* contact hadden (er is ook gevraagd naar telefonisch contact, maar dat laten we hier grotendeels buiten beschouwing). Als we alle ouder-kind relaties samen nemen blijkt dat in ruim de helft van de ouder-kind relaties er minstens wekelijks contact was (zie tabel 1). In 14 procent van de relaties was er niet meer dan incidenteel contact (enkele keren per jaar) en in vijf procent van de relaties was er helemaal geen contact.

We kunnen ook vanuit de ouders naar de contactfrequentie kijken en daarbij al hun kinderen betrekken. Als we dit doen dan blijkt dat 75 procent van de moeders en 68 procent van de vaders met ten minste één kind wekelijks contact

heeft. Als we er vanuit gaan dat wekelijks contact met één kind voldoende garantie biedt voor steun in moeilijke tijden, bijvoorbeeld op oudere leeftijd, dan zijn dit bemoedigende percentages. Verder zien we dat zes procent van de moeders en negen procent van de vaders het contact met ten minste één kind heeft verbroken. Dit zijn geen grote aantallen, maar ze zijn ook weer niet te verwaarlozen. De gegevens laten verder zien dat als een ouder het ene kind vaak ziet, deze het andere kind ook vaak ziet. Deze samenhang is echter niet erg sterk en er zijn behoorlijke verschillen tussen de kinderen onderling.

Vaders en zonen, moeders en dochters

Er zijn sterke man-vrouw verschillen in de mate van contact (zie tabel 1). Als we kijken naar de aantallen contacten per jaar (telefonische contacten niet meegerekend), dan is er 40 procent meer contact in moeder-dochter relaties dan in vader-zoon relaties. Vader-dochter relaties en moeder-zoon relaties zitten tussen deze twee uitersten in en ontlopen elkaar niet veel.

Contacten door de levensloop

De relatie tussen ouders en kinderen is veranderlijk en hangt samen met de veranderingen die ouders en kinderen in hun eigen levensloop meemaken. Als de ouders zijn gescheiden, zo

blijkt uit tabel 2, is er op latere leeftijd minder contact met de kinderen, speciaal bij vaders, maar ook wel bij moeders. Gescheiden vaders hebben vergeleken met gehuwde vaders minder dan de helft van de contacten. Ruim een kwart van de gescheiden vaders heeft in de afgelopen 12 maanden met ten minste één kind geen contact meer gehad. Eén op de vijf kinderen heeft het afgelopen jaar geen contact met de vader gehad als deze gescheiden is.

Verweduwde ouders hebben niet minder contact met hun kinderen maar ook niet meer, zoals men misschien zou verwachten - hun behoefte aan contact zal immers toenemen na het overlijden van de partner. Als ouders hertrouwen of opnieuw gaan samenwonen neemt het contact nog verder af. Dit geldt zowel voor vaders als voor moeders en zowel voor hertrouwen na verweduwing als voor hertrouwen na scheiding.

Zoals tabel 3 laat zien, speelt de levensloop van de kinderen ook een rol bij het contact ouders-kinderen, hoewel dat duidelijk verschilt voor zonen en dochters. Bij zonen neemt het contact met de ouders wat af als ze gaan samenwonen of trouwen, bij dochters neemt het juist toe na het trouwen of gaan samenwonen. Het krijgen van kinderen leidt bij dochters tot meer contact. Hier zien we de invloed van de grootouder: het kind verstevigt de band tussen moeder en oma. Bij mannen is een dergelijk effect niet te vinden. Als de kinderen zelf een scheiding meemaken, heeft dat nauwelijks een negatieve invloed op de relatie met de ouders. Wel opmerkelijk is dat het contact met de ouders sterk afneemt als de zoon na een scheiding opnieuw trouwt of gaat samenwonen.

Als zonen hertrouwen of gaan samenwonen na verweduwing neemt het contact daarentegen toe. Wellicht hebben we hier te maken met ouders die hun alleenstaande zoons bijstaan bij de opvang van de kinderen.

Grote en kleine families

Op basis van de NKPS-gegevens is nagegaan of ouder-kind relaties in grote gezinnen anders zijn dan in kleine (zie tabel 4). Het aantal contacten per kind neemt rechtlijnig af met de grootte van de kinderschare. Dit is logisch want de ouders moeten hun tijd over de kinderen verdelen. Het is daarom in grote gezinnen moeilijker dan in kleine om voor iedereen tijd te hebben. Opmerkelijk is dat daarnaast de variatie tussen de kinderen in grote gezinnen groter wordt: blijkbaar is het ook moeilijk om alle kinderen *evenveel* tijd te geven als je er veel van hebt. Hoewel de tijd per kind met de gezinsgrootte daalt, neemt de totale tijd besteed aan alle kinderen juist toe. De koek wordt dus in kleinere partjes verdeeld, maar de koek zelf wordt groter.

Voor kinderen betekent een groot gezin dus minder contact met de ouders, maar voor ouders betekent het meer contact met de kinderen. We kunnen dit nog op een andere manier zien. In grote gezinnen is het percentage ouders dat met ten minste één kind wekelijks contact heeft groter dan in kleine gezinnen. Om een voorbeeld te geven: in een gezin met vijf kinderen heeft 83 procent van de ouders wekelijks contact met ten

Tabel 1. Frequentie van *face-to-face* contact tussen ouders en kinderen in de laatste 12 maanden (percentages)

	Vader-zoon	Vader-dochter	Moeder-zoon	Moeder-dochter	Alle ouder-kind relaties
Nooit	6,2	5,3	3,7	2,6	4,5
Enkele keren per jaar	14,8	13,6	15,1	11,6	13,8
Ongeveer maandelijks	33,8	28,1	31,9	27,5	30,3
Een of meer keren per week	39,9	45,9	42,3	49,5	44,5
Dagelijks	5,3	7,0	6,9	8,8	7,0
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Aantal keren <i>face-to-face</i> contact	55	67	62	78	66
Aantal keren telefonisch contact	60	78	66	106	78

Tabel 2. *Face-to-face* contacten naar levensfase ouder

	Jaarlijks aantal keren contact		Percentage nooit contact met kind	
	Vaders	Moeders	Vaders	Moeders
In eerste huwelijk/samenwoonrelatie	69	77	1	1
Alleen na scheiding	38	61	17	8
Alleen na verweduwing	63	66	5	3
Hertrouwd/samenwonen na scheiding	24	55	23	9
Hertrouwd/samenwonen na verweduwing	39	28	9	15

Tabel 3. *Face-to-face* contacten naar levensfase kind

	Jaarlijks aantal keren contact met ouders ^{a)}	
	Zonen	Dochters
Alleenstaand, nooit gehuwd	59	59
Eerste huwelijk/samenwoonrelatie	52	75
Alleen na scheiding	60	61
Alleen na verweduwing	71	59
Hertrouwd/samenwonen na scheiding	47	66
Hertrouwd/samenwonen na verweduwing	78	59
Geen kinderen	56	62
Kinderen thuis	53	76
Lege nest fase	50	63

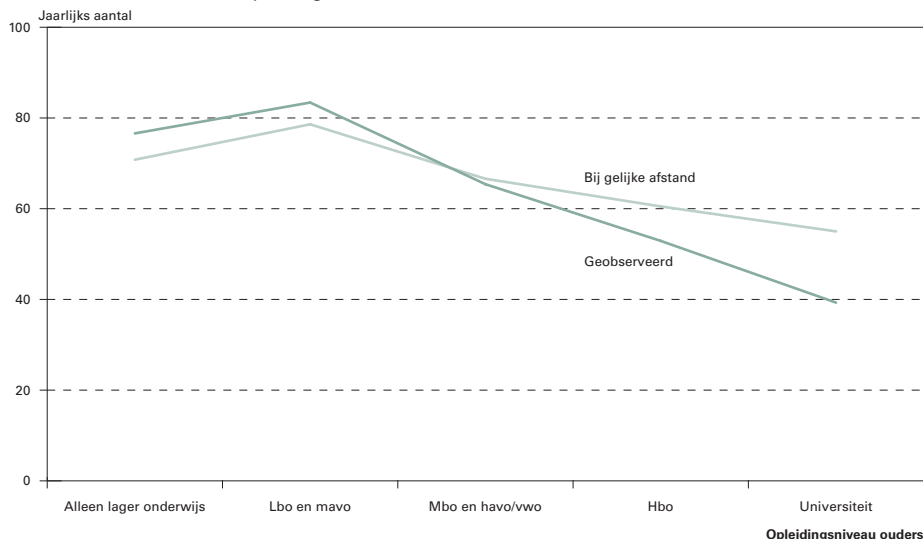
^{a)} Contacten gemiddeld over beide ouders.

Tabel 4. *Face-to-face* contacten tussen ouders en kinderen naar gezinsgrootte (het aantal kinderen van de ouders)

	Aantal keren contact per ouder-kind relatie	Aantal keren contact gesommeerd over alle kinderen	Ongelijkheid in contact over alle kinderen	Percentage ouders dat met 1 of meer kinderen wekelijks contact heeft	Percentage ouders dat met 1 of meer kinderen geen contact heeft
1 kind (geen broers/zussen)	87	87		57	6
2 kinderen (1 broer/zus)	72	129	36	71	4
3 kinderen (2 broers/zussen)	63	159	43	71	9
4 kinderen (3 broers/zussen)	59	196	44	76	11
5 kinderen (4 broers/zussen)	64	263	54	83	18
6 kinderen (5 broers/zussen)	52	257	40	79	16
7 kinderen (6 broers/zussen)	45	291	42	80	16

minste één kind; in gezinnen met één kind is dat slechts 57 procent. Voor ouders is een groot gezin dus een goede verzekering van mogelijke steun op latere leeftijd. Opmerkelijk is echter dat in grote gezinnen (meer dan vier kinderen) ook het verlies aan contact meer voorkomt. In kleine gezinnen (0-4 kinderen) heeft slechts twee tot drie procent het contact met één kind verloren

Contacten ouder-kind naar opleiding



Tabel 5. Jaarlijks aantal *face-to-face* contacten tussen ouders en kinderen naar opleidingsniveau van ouders

	Aantal contacten per kind	Percentage wekelijks of vaker contact met kind
Alleen lager onderwijs	74	53
Lbo en Mavo	78	60
Mbo en Havo	62	49
Hbo	49	45
Universiteit	38	32

(geen contact in de afgelopen 12 maanden), in grote gezinnen is dat 11 tot 18 procent. Hoewel dit logisch is als de verlieskans per kind voor alle kinderen gelijk is, is het desalniettemin een belangrijk gegeven: in grote gezinnen is er enerzijds meer zekerheid, anderzijds is er ook vaker een probleem (geweest).

Hoger en lager opgeleiden

Het opleidingsniveau is één van de meest belangrijke onderscheidingskenmerken in de Nederlandse samenleving. Spraken we vroeger over sociale klassen, tegenwoordig is het opleidingsniveau van veel groter belang voor levenskansen en leefstijlen. Zoals tabel 5 en 6 laten zien, vinden we dat ook op het terrein van de familie terug. Ouders met een Lbo- of Mavoniveau

Tabel 6. Jaarlijks aantal *face-to-face* contacten tussen ouders en kinderen naar opleidingsniveau van kinderen

	Aantal contacten met ouders	Percentage wekelijks of vaker contact met moeder	Percentage wekelijks of vaker contact met vader	Percentage geen contact met moeder	Percentage geen contact met vader
Alleen lager onderwijs	72	50	42	9	15
Lbo en Mavo	82	6	59	5	6
Mbo en Havo	69	59	53	2	5
Hbo	48	47	42	3	3
Universiteit	31	29	24	2	3

Tabel 7. Frequentie van *face-to-face* contact volwassen kinderen en hun ouders in de laatste 12 maanden naar land van herkomst

	Autochtone kinderen	Kinderen van Turkse of Marokkaanse afkomst	Kinderen van Surinaamse of Antilliaanse afkomst
Nooit	3,0	1,5	2,2
Enkele keren per jaar	13,3	8,2	13,1
Ongeveer maandelijks	29,2	9,2	23,3
Een of meer keren per week	48,7	47,2	37,8
Dagelijks	5,7	33,8	23,6
Totaal	100,0	100,0	100,0
Gemiddeld aantal face-to-face contacten met moeder	66	164	111
Gemiddeld aantal face-to-face contacten met vader	57	166	67

Noot: Alleen in Nederland wonende ouders die niet bij de respondent wonen.

hebben jaarlijks 78 contacten gemiddeld per kind, universitair opgeleide ouders slechts 38. Van lager opgeleide ouders ziet 81 procent ten minste één kind wekelijks, van universitair opgeleide ouders slechts 32 procent. Het verband blijft bestaan als we rekening houden met de gemiddeld kleinere gezinsgrootte van hoger opgeleiden. Het verband is zelfs nog wat sterker als we naar opleidingsverschillen tussen de kinderen kijken.

De verschillen zitten vooral in het feit dat laag opgeleide personen veel vaker wekelijks en dagelijks en hoger opgeleiden vaker maandelijks contact met de kinderen hebben. Het is dus niet zo dat hoog opgeleiden vaker heel weinig contact hebben of het contact hebben verloren met hun kinderen. Sterker, het lijkt erop dat de laagst opgeleide kinderen (met alleen lagere school) vaker het contact met de ouders hebben verloren dan hoger opgeleide kinderen. Bij de laagst opgeleiden is het dus enerzijds vaker dagelijks en wekelijks, anderzijds ook vaker helemaal niet meer.

Eerder in dit nummer zagen we al dat hoger opgeleiden vaker ver weg wonen van hun ouders of kinderen. Is dit nu ook de reden waarom er minder contact is? We kunnen deze vraag beantwoorden door te berekenen hoeveel contact er zou zijn als alle opleidingsgroepen even ver van hun familie zouden wonen. In de figuur is te zien dat ook dan de hoger opgeleiden minder vaak contact hebben dan de lager opgeleiden. Echter, de verschillen zijn een stuk kleiner als we de geografische afstand gelijk houden. Met andere woorden, een deel van het verschil is toe te schrijven aan het feit dat hoger opgeleiden verder van hun ouders en kinderen wonen, en een deel van het verschil is toe te schrijven aan het feit dat hoger opgeleiden bij gelijke geografische afstand minder vaak hun ouders en kinderen zien. Dikwijls wordt dat laatste geweten aan de minder traditionele normen en waarden van hoger opgeleiden: zij zouden zich minder verplicht voelen om contact te hebben met familie en dat meer vanuit een eigen keuze doen.

Etniciteit

De etnische herkomst van de respondenten maakt een groot verschil voor familierelaties (tabel 7). We zien dat volwassen kinderen van Turkse of Marokkaanse afkomst veel frequenter contact hebben met hun ouders dan volwassen autochtone kinderen. Van de Turks/Marokkaanse kinderen ziet ruim eenderde hun moeder dagelijks, bij autochtone kinderen is dat slechts zes procent. Het totaal aantal contacten is bij Turks-Marokkaanse kinderen 2,5 keer zo groot. We dienen hierbij te bedenken dat er veel kinderen zijn wier ouders in het buitenland wonen; zij hebben vanzelfsprekend weinig contact en zijn in de tabel niet meegerekend. Aan de andere kant woont een relatief groot deel van de Turks/Marokkaanse kinderen, ruim tien procent, samen met de ouders in huis. Zij hebben vanzelfsprekend dagelijks contact met de ouders en zijn in de tabel ook niet meegerekend. Kinderen van Surinaamse of Antilliaanse afkomst hebben eveneens meer contact met hun ouders dan allochtone kinderen, maar het ver-



Foto: Wim de Jonge

schil is beduidend kleiner dan bij Turkse en Marokkaanse kinderen. Wel valt op dat het verschil tussen contacten met vaders en moeders veel groter is bij kinderen van Surinaams-Antilliaanse afkomst. De achterstand van vaders op moeders is bij kinderen van Surinaams-Antilliaanse afkomst 60 procent en bij autochtone kinderen 86 procent.

Religie en denominatie

Religie is een oudere scheidslijn in de Nederlandse samenleving die echter ook nu nog in belangrijke mate allerlei keuzes in de levensloop beïnvloedt, zoals kinderen krijgen, ongehuwd samenwonen en scheiden. Op basis van de NKPS-gegevens is nagegaan of er ook invloed is van religie op familierelaties, of kerkelijk georiënteerde mensen sterker verbonden zijn met hun familie en of er verschillen zijn afhankelijk van welk geloof men heeft.

De gegevens in tabel 8 laten zien dat kerkelijke mensen het meest frequent contact hebben met de kinderen terwijl niet-kerkelijke ouders en kinderen, zoals we zouden verwachten, het minst frequent contact hebben. De enige uitzondering hierop zijn de gereformeerden. In deze groep is er evenveel contact tussen ouders en kinderen als bij de niet-kerkelijke mensen. Omdat gereformeerden over het algemeen meer behoudende keuzes maken rond gezin en levensloop, was verwacht dat zij ook sterker op de familie georiënteerd zouden zijn, maar dat is blijkaar niet het geval.

Veel contact, goed contact?

De meeste kinderen (81 procent) en ouders (90 procent) vinden dat ze 'goed' of 'zeer goed' contact hebben. Het is echter de vraag of weinig contact betekent dat het contact niet goed is. Er wordt wel gezegd dat contact vaak zo verplichtend is dat het hebben van veel contact niet betekent dat men de relatie ook positief waardeert: mensen zien hun familie uit een gevoel van verplichting. Hiertegenover staat het idee dat mensen tegenwoordig juist veel meer vrij zijn om te kiezen hoe vaak en met wie ze omgaan, ook als het familie betreft. Met andere woorden, als de relatie niet als tevredenstellend wordt ervaren, heeft men minder contact.

Er is een positieve relatie tussen contactfrequentie en kwaliteit, zo is te zien in tabel 9, maar deze relatie is niet heel sterk: bij kinderen die hun ouders enkele keren per jaar zien, beoordeelt 39 procent het contact als 'niet goed' of slechts 'redelijk'. Bij kinderen die hun ouders maandelijks zien heeft 18 procent een ongunstig oordeel en bij wekelijks contact is dat nog maar negen procent. Aan de andere kant zien we ook wel dat er vrij veel kinderen zijn die ondanks een goed contact hun ouders weinig zien.

Tot slot valt op dat bij kinderen die hun ouders in het afgelopen jaar nooit hebben gezien, de relatie relatief vaak goed is. Dit zijn waarschijnlijk kinderen die hun ouders niet hebben kunnen zien, bijvoorbeeld door een verblijf in het buitenland.

Tot slot

Bij families zien we scheidslijnen terug die we ook in de samenleving zien. Religie en opleidingsniveau blijken ook binnen families keuzes te beïnvloeden, maar niet altijd in de verwachte richting. Zo vormen de gereformeerden een uitzondering op de regel dat kerkelijke mensen relatief sterk op de familie zijn gericht. Hoewel er onder lager opgeleiden over het algemeen meer contacten zijn tussen familieleden, geldt dit voor de laagst opgeleiden niet. Onder kinderen met uitsluitend lagere school komt het relatief vaak voor dat het contact met de ouders is verbroken. Verder blijkt de huwelijksgechiedenis van ouders en kinderen sterk bepalend te zijn voor hun onderlinge contacten. Vooral ouderlijke scheidingen hebben nadelige gevolgen. Scheidingen in de generatie van de kinderen leiden echter niet tot verminderd contact.

In het voorafgaande is uitsluitend aandacht besteed aan contacten tussen ouders en hun biologische kinderen. Contacten met schoonouders en stieffamilieleden zijn een thema voor vervolgonderzoek.

LITERATUUR:

- Beck, U. en E. Beck-Gernsheim (1995), *The normal chaos of love*. Cambridge, VK: Polity Press.
- Rossi, A.S. en P.H. Rossi (1990), *Of human bonding: Parent-child relations across the life course*. New York: Aldine de Gruyter.

Tabel 8. Face-to-face contacten tussen ouders en kinderen naar religie en denominatie ouders en kinderen

	Aantal contacten per kind naar religie ouders	Aantal contacten per kind naar religie kind
Geen	57	53
Rooms-Katholiek	73	76
Nederlands Hervormd	69	76
Gereformeerd	59	56

Tabel 9. Relatie tussen face-to-face contacten ouders en kinderen en door kinderen gepercipieerde kwaliteit relatie

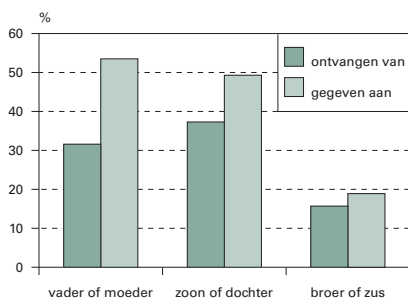
Contact	Percentage niet goed	Percentage redelijk	Percentage goed of heel goed
Nooit	62	9	30
Enkele keren per jaar	17	22	62
Ongeveer maandelijks	3	15	82
Een of meer keren per week	1	8	91
Dagelijks	1	4	96
Allen	7	12	81

De helpende hand

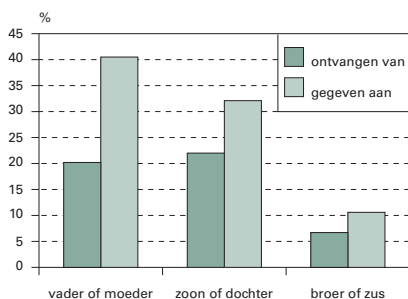
TRUDIE KNIJN EN AAT LIEFBROER

Mensen die hulp nodig hebben krijgen die hulp vooral van familieleden. In tegenstelling tot wat vaak wordt beweerd is de moderne mens niet vooral op zichzelf aangewezen, de familie springt in veel gevallen bij als hulp in de huishouding nodig is, als er klusjes moeten worden gedaan en als er opvang nodig is voor de kinderen. Ook helpen familieleden elkaar financieel. Maar niet alle familieleden helpen elkaar in gelijke mate. Er moet wel aan een aantal voorwaarden zijn voldaan. Welke familieleden steunen elkaar, wie krijgt wat van welke familieleden, welk soort hulp wordt er gegeven en onder welke voorwaarden helpen familieleden elkaar?

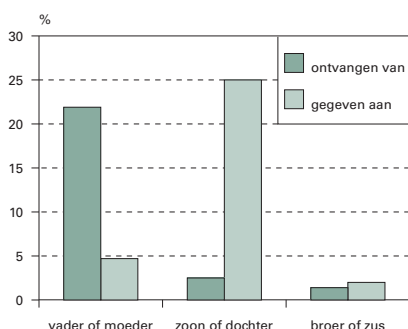
Figuur 1. Uitwisseling met familieleden van hulp bij klusjes



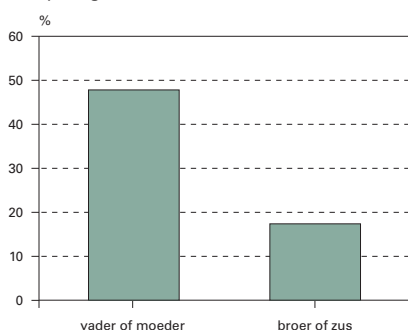
Figuur 2. Uitwisseling met familieleden van hulp in de huishouding



Figuur 3. Uitwisseling met familieleden van financiële steun



Figuur 4. Hulp ontvangen van familieleden bij de opvang van kinderen



Veel ouders en kinderen helpen elkaar regelmatig, broers en zussen doen dat veel minder (zie de figuren 1-4). De helft van de ouders en de kinderen helpt elkaar met het doen van klusjes en 40 procent van de kinderen helpt hun ouders in de huishouding. Opvallend is dat volgens de ouders ze de kinderen meer hulp geven dan ze van de kinderen ontvangen. De kinderen vinden omgekeerd dat ze meer hulp aan de ouders geven dan ze zelf van die kant ontvangen. De uitwisseling van steun tussen broers en zussen is een stuk minder intensief: een op de vijf mensen heeft de laatste drie maanden een broer of zus geholpen met een klusje. Financiële steun gaat, volgens ouders en de kinderen zelf, naar de kinderen, nauwelijks naar de ouders en naar broers en zussen. Van de kinderen heeft 56 procent hulp van hun ouders ontvangen bij de opvang van hun kinderen, van de ouders helpt 25 procent hun kinderen bij de zorg voor de kleinkinderen. Een op de vijf broers en zussen helpt elkaar bij de zorg voor de kinderen. Er gaat veel familiale zorg om in de kinderopvang in Nederland.

Bepalende factoren

Of en in hoeverre familieleden de helpende hand wordt bereikt is vooral afhankelijk van leeftijd, sekse, geografische nabijheid, maar ook van de samenstelling van het huishouden van de ouders, kinderen, broers en zussen.

- Jongvolwassen kinderen ontvangen niet alleen de meeste steun van hun ouders maar geven op hun beurt ook meer steun aan hun ouders dan oudere kinderen. Ook bij steun tussen broers en zussen krijgen en geven de jongste (van 18 tot 30 jaar) de meeste steun.
- Vrouwen geven de meeste steun aan familieleden en krijgen ook de grootste steun, vooral als het gaat om het huishouden en kinderopvang. Dochters krijgen meer hulp dan zoons. Mannelijke familieleden (vaders, zoons en broers) daarentegen helpen elkaar vooral met klusjes.
- Meer broers en zussen betekent per relatie bezien minder steun van en aan elkaar en van en aan de ouders. Zij kunnen de te geven hulp onderling verdelen, maar moeten de verkregen hulp ook delen.
- Kinderen die zelf kinderen hebben geven hun ouders de minste steun.
- Ouders die nog bij elkaar zijn geven hun kinderen meer steun dan ouders die alleen

zijn na scheiding of na overlijden van de partner.

- Broers en zussen zonder partner helpen elkaar meer dan broers en zussen met een partner.
- De hulpbronnen (tijd en geld) die familieleden tot hun beschikking hebben en de behoefte aan hulp (zwakke gezondheid) spelen een beperkte rol bij de uitwisseling van steun.
- Ouders met de hoogste inkomens geven meer financiële steun aan hun kinderen en helpen hen vaker bij klusjes dan ouders met lagere inkomens. Kinderen met de hoogste inkomens ondersteunen hun ouders vaker financieel dan de andere kinderen.
- De hoeveelheid tijd die familieleden hebben (afgemeten aan de omvang van hun werkweek) heeft geen invloed op het geven of krijgen van steun van familieleden. Datzelfde geldt voor de behoefte aan hulp.
- Kinderen met ernstige gezondheidsbeperkingen krijgen meer en geven minder hulp bij huishoudelijk werk en klusjes.

Geografische nabijheid blijkt een zeer belangrijke rol te spelen bij het krijgen en geven van hulp aan familieleden. Hoe dichter familieleden bij elkaar wonen, hoe meer hulp ze elkaar geven en ze van elkaar krijgen. Als individualisering tot uitdrukking komt in het verspreid ten opzichte van elkaar wonen van familieleden – vanwege opleiding, werk of relaties – dan heeft dat direct gevolgen voor de mate van uitwisseling van steun door familieleden.

Hulp: onvoorwaardelijk of een kwestie van geven en nemen

Nagegaan is hoe belangrijk wederkerigheid is in het uitwisselen van hulp tussen ouders en kinderen en tussen broers en zussen. 'Voor wat, hoort wat' blijkt geen rol te spelen bij de hulp die ouders en kinderen elkaar geven en slechts een geringe rol bij de uitwisseling van steun tussen broers en zusters. Als broers en zussen elkaar helpen is dat vaker dan bij ouders en kinderen een kwestie van geven en nemen. Ouders en kinderen helpen elkaar blijkbaar meer onvoorwaardelijk.

Als familieleden elkaar met een bepaalde activiteit helpen wordt ook hulp geboden bij andere activiteiten. Als ouders, kinderen en broers en zussen elkaar helpen met het huishouden, helpen ze elkaar ook vaker met klusjes. Maar dat

wil niet zeggen dat men elkaar dan ook vaker financieel steunt. Financiële hulp wordt alleen door ouders aan kinderen gegeven en hangt niet samen met andere vormen van hulp. Geld uitwisselen is binnen de familie echt een ander hoofdstuk.

LITERATUUR:

- Arber, S. en C. Attias-Donfut (red.) (2000), *The myth of generational conflict: The family and state in ageing societies*. London: Routledge.
- Knijn, T. en A.E. Komter (red.) (2004), *Solidarity between the sexes and the generations. Transformations in Europe*. Cheltenham, UK: Edward Elgar.

Zwarte schapen in de familie

AAFKE KOMTER ENTRUDIE KNIJN

Mattheüs-effect: wie veel heeft krijgt veel, wie weinig heeft krijgt weinig

Het is december, familiemaand bij uitstek. Sinterklaas, kerst en oud en nieuw zijn van oudsher gebeurtenissen waarbij de familieband centraal staat. Maar lang niet iedereen doet op die manier aan de viering van ‘de feestdagen’ mee. En lang niet iedereen ervaart de familieband als hecht. Is het waar dat familiecohesie op de terugtocht is, zoals velen menen? Betekent de familie nog iets voor moderne individuen en hoe sterk zijn familiebanden in Nederland? Uit het NKPS-onderzoek blijkt dat sterke familiebanden vooral zijn voorbehouden aan mensen die in een aantal opzichten in de minst kwetsbare sociale positie verkeren. Speciaal mensen van middelbare leeftijd, met een lager opleidings- en inkomensniveau, en alleenstaanden, in het bijzonder alleenstaande moeders, zijn het ‘zwarte schaap’.

Uit de gegevens van het NKPS-onderzoek blijkt dat mensen in verschillende mate de familieband ervaren. Zo hebben vrouwen over het algemeen hechtere familiebanden dan mannen en zijn ze meer tevreden over de steun die binnen hun familie wordt uitgewisseld. Jongeren en ouderen ervaren meer hechtheid binnen hun familie en zijn meer tevreden over hoe het binnen hun familie eraan toegaat dan mensen tussen de 40 en de 60 jaar (zie de figuren 1 en 2). Ook lager opgeleiden en mensen met lagere inkomens blijken hun familiebanden als minder hecht te ervaren dan mensen met een hogere opleiding en hogere inkomens. Hetzelfde beeld komt naar voren bij de kwaliteit van de relaties met partners, ouders, kinderen, en broers en zussen. Vrouwen, hoger opgeleiden en mensen met hogere inkomens zijn meer tevreden over de kwaliteit van hun relaties met deze familieleden dan mannen, lager opgeleiden en mensen met lagere inkomens. Er lijkt sprake van een ware ‘midlife crisis’: vooral mensen tussen de 40 en 50 jaar oud ervaren hun familierelaties als minder positief dan mensen in de overige leeftijdsgroepen, zoals te zien is in figuur 3. Religie blijkt een positief effect te hebben op zowel de hechtheid als de kwaliteit van familierelaties.

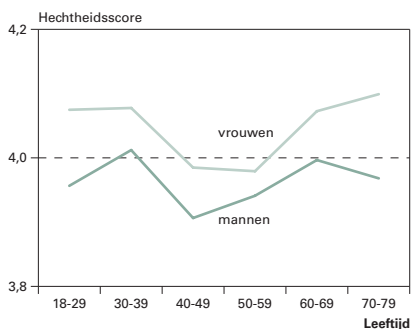
Familiebijeenkomsten

Op basis van de NKPS-gegevens is onder meer nagegaan hoe vaak familieleden bij elkaar komen en of ze vaak bij elkaar logeren of met elkaar op vakantie gaan. Het gaat hier steeds om familie buiten het eigen huishouden. Hoewel de Deense film *Festen* pijnlijk duidelijk maakt dat familiebijeenkomsten niet per se hoeven bij te

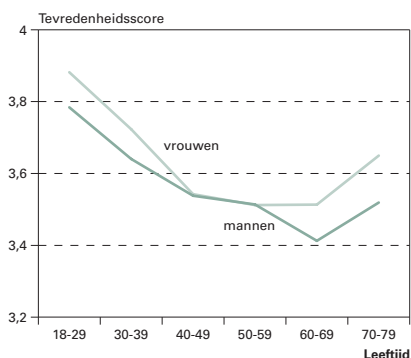
Deelname aan familiebijeenkomsten naar sekse, leeftijd, opleidingsniveau, huishoudensinkomen, huishoudenspositie en religiositeit							
	Reünies	Sinterklaas	Kerstmis	Oudejaarsavond	Te logeren bij familie	Zelf familie te logeren	Met familie op vakantie
	%						
Allen	43,5	38,1	67,1	39,4	34,4	46,4	28,4
Seksse							
Man	44,3	35,6	63,3	38,4	30,5	42,4	25,5
Vrouw	42,8	40,7	70,8	40,3	38,0	50,4	31,0
Leeftijdsgroep							
18-29	46,2	37,9	70,4	44,2	42,1	45,0	28,6
30-39	44,0	47,8	72,1	38,9	36,9	43,5	30,8
40-49	43,5	31,9	64,3	37,3	26,5	42,3	26,2
50-59	43,6	30,4	62,4	37,8	29,8	48,0	27,2
60-69	43,3	42,9	67,5	38,8	36,4	57,7	30,5
70+	35,6	38,7	62,2	38,5	34,1	48,0	24,3
Opleidingsniveau							
Lagere school	30,7	30,5	56,8	40,0	25,8	39,4	22,0
Mavo/Vbo	38,2	37,7	66,0	42,3	27,0	42,4	24,1
Havo/Vwo/Mbo	43,9	39,8	68,8	41,2	32,3	46,1	28,7
Hbo	49,5	40,4	69,0	36,0	40,3	50,6	32,7
Universiteit	54,6	35,4	69,7	32,0	55,2	55,8	33,4
Huishoudenspositie							
Leeft bij ouders	46,6	34,6	65,5	45,4	31,7	47,7	21,2
Alleenstaand	42,0	29,4	64,2	39,7	46,9	39,9	29,0
Met partner	43,1	38,5	69,1	37,8	35,5	52,1	30,4
Met partner en kinderen	44,8	43,8	67,7	39,0	27,1	44,5	28,1
Alleenstaande ouder	33,6	32,5	60,6	40,8	35,6	42,6	23,5
Huishoudensinkomen							
< € 950	39,5	36,1	64,1	40,6	37,2	47,6	25,1
€ 950-1.350	39,5	34,7	60,3	39,5	34,1	39,8	24,0
€ 1.350-1.950	42,7	36,5	66,1	41,1	32,9	42,3	26,8
€ 1.950-2.950	44,2	43,0	69,5	39,3	30,1	45,6	30,9
> € 2.950	50,0	38,6	71,4	36,2	37,2	52,5	33,7
Religieus							
Ja	47,6	40,6	67,0	40,4	34,0	48,5	29,1
Nee	39,1	35,3	67,6	36,1	35,1	44,4	28,3

Noot: Percentages zijn gebaseerd op ja-antwoorden op de vragen naar het voorkomen van familiereünies, vieringen en vakanties.

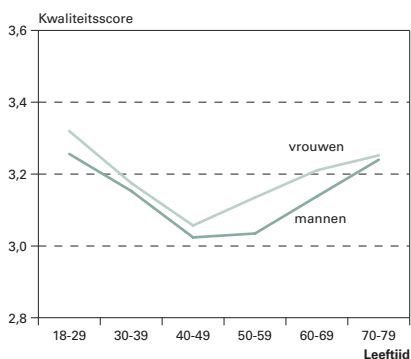
Figuur 1. Hechtheid van familierelaties, naar leeftijd en sekse



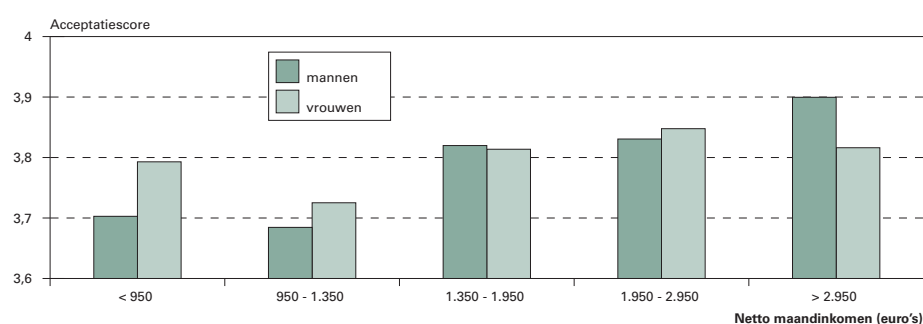
Figuur 2. Tevredenheid met uitgewisselde steun, naar leeftijd en sekse



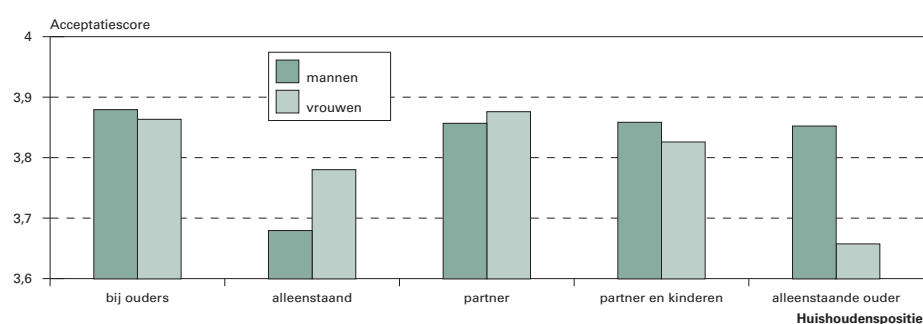
Figuur 3. Kwaliteit van familierelaties, naar leeftijd en sekse



Figuur 4. Zich geaccepteerd voelen, naar huishoudensinkomen en sekse



Figuur 5. Zich geaccepteerd voelen, naar huishoudenspositie en sekse



dragen aan een gevoel van onderlinge betrokkenheid en begrip, wordt er hier vanuit gegaan dat de frequentie van familiebijeenkomsten wel degelijk iets zegt over de aanwezigheid van familiecohesie. De tabel laat zien dat familiebijeenkomsten in Nederland op grote schaal plaatsvinden. Bijna de helft van alle mensen heeft deelgenomen aan familieëunies, vieringen van Sinterklaas, Kerstmis en oudejaarsavond, logeerpartijen of gezamenlijke vakanties.

Vrouwen zijn de meest actieve deelnemers aan familiebijeenkomsten, behalve als het gaat om familieëunies en het vieren van oudejaarsavond. Ouderen, mensen met minder opleiding en een lager inkomen nemen minder vaak deel aan deze samenkomsten dan jongeren, hoger opgeleiden en mensen met een hoger inkomen. Religie heeft een positieve invloed op het bijwonen van familiebijeenkomsten, behalve waar het Kerstmis en logeerpartijen betreft. Alleenstaanden nemen minder deel aan familiefeesten als Sinterklaas, Kerstmis en de viering van oudejaarsavond; wel logeren ze wat vaker bij familie vergeleken met mensen in andere huishoudensposities. Alleenstaande ouders nemen ongeveer even vaak deel aan familiefeesten als mensen in andere leefvormen, maar gaan minder vaak naar reünies en gaan ook minder vaak met familie op vakantie.

Zwarte schapen

Het is mogelijk om op basis van het NKPS-onderzoek uitspraken te doen over de mate waarin mensen zich door de familie geaccepteerd voelen, wie de 'zwarte schapen' in Nederlandse families zijn.

Een op de acht mensen voelt zich niet of minder geaccepteerd door de familie. Het gaat daarbij vooral om mensen van middelbare leeftijd. Er zijn geen duidelijke verschillen tussen mannen en vrouwen aangetoond. Zoals uit figuur 4 blijkt zijn er in de hoogste inkomensgroepen in verhouding tot mensen met lagere inkomens meer

mensen die zich geaccepteerd voelen door hun familie. In figuur 5 zien we dat alleenstaanden, en vooral alleenstaande moeders, zich vergeleken met mensen in andere leefvormen minder geaccepteerd voelen. Niet-religieuze mensen voelen zich vaker niet geaccepteerd dan religieuze mensen. Het typische zwarte schaap is dus van middelbare leeftijd, is laag opgeleid en heeft een laag inkomen, is alleenstaand en niet-religieus. Alleenstaande moeders riskeren eerder zwarte schapen te worden dan alleenstaande vaders.

Als mensen zich niet door hun familie geaccepteerd voelen, is het aannemelijk dat ze zelf hun familiebanden als minder hecht ervaren en dat de relatie met hun familieleden slechter is vergeleken met de witte schapen. Inderdaad blijken zwarte schapen veel negatiever te denken over hun familierelaties dan witte schapen, en hebben ze duidelijk minder hechte familiebanden.

Tot slot

Over het algemeen blijken mensen tevreden met de hechtheid van hun familiebanden en de kwaliteit van de relaties met hun familieleden. Familiecohesie heeft in Nederland niet substantieel geleden onder de individualisering, hoewel door velen negatieve effecten waren verwacht. Voor sommigen is familiecohesie echter minder vanzelfsprekend dan voor anderen. Het zijn de mensen die het toch al beter hebben in termen van opleiding, inkomen en het hebben van een partnerrelatie, die hun familiebanden als hecht ervaren. Vooral mensen van middelbare leeftijd, met een lager opleidings- en inkomensniveau, alleenstaanden, in het bijzonder alleenstaande moeders, zijn kwetsbaar voor een verlies van familiecohesie. Deze 'zwarte schapen' trekken duidelijk aan het kortste eind.

Het volgende principe lijkt werkzaam binnen families: diegenen die toch al in een betere sociale positie verkeren hebben ook de sterkste familiebanden, terwijl diegenen die 'minder bedeeld' zijn als het gaat om opleiding, inkomen en het hebben van een partner tevens de zwakste familiebanden hebben. De Amerikaanse socioloog Robert Merton noemde dit het Mattheüs-effect (naar het evangelie van Mattheüs): wie toch al veel heeft, krijgt ook veel, en wie al weinig heeft krijgt ook weinig.

LITERATUUR:

- Merton, R. (1968), The Matthew effect in science, *Science*, 6, 56-63.
- Walker, A. (red). (1996), The new generational contract. Intergenerational relations, old age and welfare. London: UCL Press.

Op je familie kun je rekenen

AART LIEFBROER EN CLARA MULDER

Opvattingen over familiesolidariteit onder autochtonen en allochtonen

Ongeveer tweederde van de autochtonen, Surinamers en Antillianen en verreweg de meeste Turken en Marokkanen in Nederland vinden dat je familie je terzijde hoort te staan als je zorgen hebt. Van de Surinamers en de Antillianen is een vijfde deel het daarmee oneens. Turken en Marokkanen blijken omgekeerd ook duidelijk sterkere gevoelens van verplichting tegenover familieleden te hebben dan autochtonen, Surinamers en Antillianen. Of dat ook geldt ingeval je een familielid minder graag mag, daarover lopen de meningen uiteen, zowel tussen als binnen de diverse groepen. Relatief veel Surinamers en Antillianen zien het zorgen voor de ouders niet als taak voor de kinderen. Over de stelling 'Als ouders bejaard zijn, moeten ze bij hun kinderen kunnen inwonen' wordt, zowel binnen als tussen de diverse groepen, het meest verschillend gedacht.

Veel allochtonen die zich de afgelopen decennia in Nederland hebben gevestigd zijn afkomstig uit culturen waar anders tegen familierelaties aan wordt gekeken dan hier te lande. Vaak worden de hechte familiebanden die allochtone families zouden kenmerken, gecontrasteerd met de zwakke banden die veel Nederlandse families zouden hebben. Maar in hoeverre is het werkelijk zo dat allochtonen sterkere verplichtingen voelen ten opzichte van hun familie dan Nederlanders? En bestaat er veel variatie tussen de diverse groepen allochtonen? In het NKPS-onderzoek zijn hierover vragen gesteld aan zowel autochtonen als allochtonen. Daaruit blijkt inderdaad dat allochtonen door de bank genomen sterkere verplichtingen voelen ten opzichte van hun familie dan autochtone Nederlanders. Maar ook tussen de diverse groepen allochtonen zijn de verschillen groot.

In het NKPS-onderzoek zijn meningen over familiesolidariteit gevraagd aan autochtone Nederlanders en aan mensen van Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse afkomst, de vier grootste allochtone groepen in ons land (zie kader pag. 77). Een deel van de vragen richtte zich op solidariteit tussen familieleden in het algemeen, en een deel spitte zich toe op de solidariteit die van kinderen wordt verwacht ten opzichte van hun ouders.

Familiesolidariteit in het algemeen

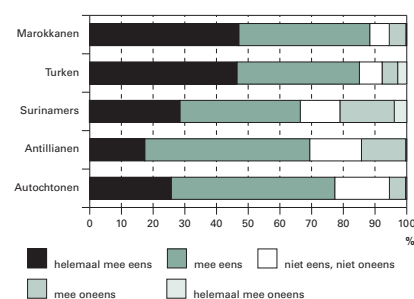
Verreweg de meeste inwoners van ons land, of ze nu van autochtone of allochtone afkomst zijn, vinden dat je altijd op je familie moet kunnen rekenen. Dat blijkt duidelijk uit figuur 1. Turken en Marokkanen zijn meer die mening toegedaan dan autochtonen, Surinamers en Antillianen. Wat verder opvalt is dat 15 à 20 procent van de Antillianen en Surinamers juist helemaal niet vindt dat je op je familie moet kunnen rekenen. Uit figuur 2 blijkt dat een soortgelijk beeld wordt gevonden als mensen reageren op de stelling 'Als je zorgen hebt, hoort je familie je terzijde te staan'. Ongeveer tweederde van de autochtonen, Surinamers en Antillianen is het met deze uitspraak eens, terwijl dit zelfs voor tegen de 90 procent van de Turken en voor bijna alle Marokkanen geldt. Ook met de-



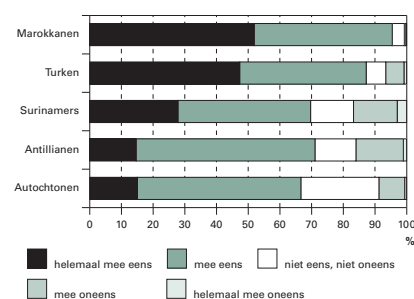
Foto: Wim de Jonge

ze uitspraak is 15 à 20 procent van de Surinamers en Antillianen het oneens. Een derde uitspraak luidde 'Familieleden horen voor elkaar klaar te staan, ook als ze elkaar niet aardig vinden'. Op dit punt lopen de meningen zowel tussen als binnen de diverse etnische groepen sterk uiteen, zoals blijkt uit figuur 3. Onder autochtone Nederlanders bestaan tegenovergestelde meningen. Iets meer dan 40 procent is het eens met deze stelling, maar ruim een kwart is het er juist mee oneens. Iets meer dan de helft van de Antillianen en Surinamers vindt dat je voor je familie hoort klaar te staan, ook als je elkaar niet aardig vindt, maar tegelijkertijd vindt ongeveer een kwart dit juist niet. Opnieuw zijn Turken en Marokkanen het meest familiegeoriënteerd. Tussen de 70 en 75 procent vindt dat je voor je familie klaar moet staan, ook als je het betrokken familielid niet erg graag mag. Opvallend is wel dat er onder de Turken en Marokkanen ook een deel is dat vindt dat je niet voor een onsympathiek familielid zorg hoeft te dragen. Samengevat: Turken en Marokkanen blijken duidelijk sterkere gevoelens van verplichting tegenover familieleden te hebben dan autochto-

Figuur 1. Op familieleden moet je altijd kunnen rekenen



Figuur 2. Als je zorgen hebt, hoort je familie je terzijde te staan



nen, Surinamers en Antillianen. Toch zijn ook onder deze laatste drie groepen de gevoelens van verplichting vrij sterk. Een duidelijke minderheid van de Surinamers en Antillianen heeft juist weinig gevoelens van verplichting jegens familie in het algemeen.

Solidariteit van kinderen jegens hun ouders

In het NKPS-onderzoek zijn ook vragen gesteld over de mate waarin kinderen steun horen te verlenen aan hun ouders. Ongeveer 40 procent van de autochtonen is het er mee eens of helemaal mee eens dat kinderen voor hun zieke ouders horen te zorgen (zie figuur 4). Onder Turken en Marokkanen ligt dit percentage meer dan tweemaal zo hoog. Antillianen en Surinamers nemen een duidelijke middenpositie in. Relatief meer Antillianen en Surinamers dan autochtonen vinden dat kinderen voor hun ouders moeten zorgen. Wel is het opvallend dat opnieuw relatief veel Surinamers en Antillianen het zorgen voor de ouders juist niet zien als taak voor de kinderen.

Een andere manier waarop kinderen hun solidariteit ten opzichte van hun ouders kunnen uitdrukken is door bij hen op bezoek te gaan. Ook hierover is de deelnemers aan het onderzoek een uitspraak voorgelegd: 'Kinderen die dichtbij wonen zouden minstens één keer per week bij hun ouders op bezoek moeten gaan'. Opnieuw blijken daarmee relatief meer Marokkanen en Turken en relatief minder autochtonen in te stemmen. Antillianen en Surinamers nemen weer een duidelijke middenpositie in (zie figuur 5).

Ruim 80 procent van de Marokkanen vindt dat kinderen bejaarde ouders in huis moeten nemen (zie figuur 6). Ook onder Turken is het merendeel deze mening toegedaan, maar is aan de andere kant bijna 20 procent van hen daar tegen. Bij Surinamers en Antillianen zijn de meningen zeer verdeeld met net iets meer vóór dan tegenstanders. Onder autochtone Nederlanders, ten slotte, slaat de balans geheel de andere kant uit. Verreweg de meeste autochtonen vinden niet dat kinderen hun bejaarde ouders in huis moeten nemen, en minder dan tien procent vindt dat dat juist wel moet.

Tot slot

Uit de hier gepresenteerde cijfers komen grote verschillen in opvattingen over familiesolidariteit naar voren. Autochtonen geven aan familiesolidariteit wel degelijk belangrijk te vinden, maar de meesten van hen vinden niet dat kinderen specifieke verplichtingen hebben ten aanzien van hun ouders. Slechts een minderheid vindt dat kinderen hun zieke ouders horen te verzorgen, wekelijks bij ouders die dichtbij wonen op bezoek moeten gaan, of hun bejaarde ouders in huis horen te nemen. De meeste Marokkanen en Turken vinden juist wel dat kinderen dit voor hun ouders moeten doen. Vanuit deze verschillende visies op verplichtingen die familieleden tegenover elkaar hebben, is het begrijpelijk dat autochtonen soms het gevoel hebben dat de familiebanden onder Turken en Marokkanen wel heel sterk

hun leven bepalen, terwijl Turken en Marokkanen op hun beurt autochtonen juist een wel heel kille visie op familie verwijten.

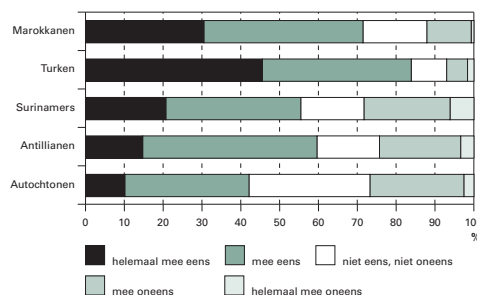
De cijfers laten echter tevens zien dat we uit moeten kijken om een zwart-wit beeld van de situatie te schetsen. Allereerst blijken er tussen diverse allochtone groepen flinke verschillen te bestaan in de mate waarin men zich verplicht voelt om solidair te zijn met familieleden. Antillianen en Surinamers voelen deze verplichtingen in veel mindere mate dan Turken en Marokkanen. Ten tweede blijkt er binnen alle groepen de nodige variatie te zijn. Zo vinden veel Surinamers en Antillianen dat kinderen helemaal niet altijd voor hun ouders klaar hoeven te staan. Datzelfde geldt in mindere mate voor sommige Turken en Marokkanen.

Of de gesignaleerde verschillen ook betekenen dat de daadwerkelijke steun die door de diverse etnische groepen aan familieleden wordt verleend sterk uiteenloopt, is overigens nog maar de vraag. Aan de ene kant kan het zo zijn dat mensen wel steun zouden willen geven, maar er de mogelijkheden niet voor hebben, bijvoorbeeld omdat familieleden niet in Nederland verblijven. Aan de andere kant zijn er mogelijk mensen die weliswaar vinden dat je niet verplicht bent om familieleden te steunen, maar die toch geven, bijvoorbeeld omdat ze iets terug willen doen voor een familielid, of vanwege de hechte band. De NKPS-gegevens bieden een unieke mogelijkheid om dergelijke verbanden te bestuderen.

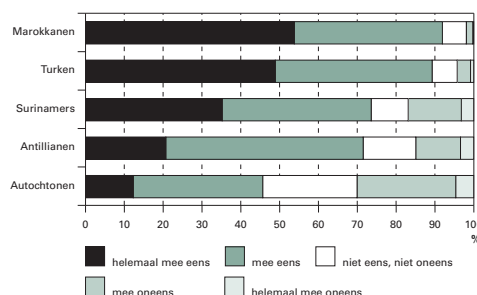
LITERATUUR:

- Foner, N. (1997), The immigrant family: Cultural legacies and cultural changes. *International Migration Review*, 31, pp. 961-974.
- Lye, D.N. (1996), Adult child-parent relationships. *Annual Review of Sociology*, 22, pp. 79-102.

Figuur 3. Familieleden horen voor elkaar klaar te staan, ook als ze elkaar niet aardig vinden



Figuur 5. Kinderen die dichtbij wonen zouden minstens één keer per week bij hun ouders op bezoek moeten gaan



DEMOS verschijnt 10 x per jaar en beoogt de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken te bevorderen. Inlichtingen over toezending van kopij kunnen worden ingewonnen bij de redactie



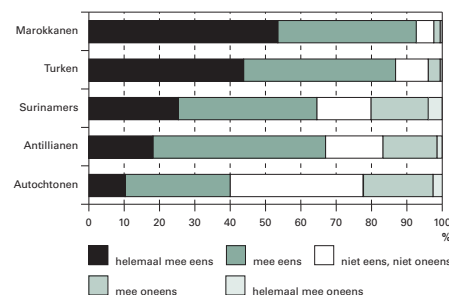
Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen met bronvermelding is toegestaan. Toezending van bewijs-exemplaren wordt op prijs gesteld.

Het NIDI is een instituut van de KNAW dat zich bezighoudt met onderzoek naar ontwikkelingen in de omvang en samenstelling van de bevolking

colofon

Demos	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Harry Bronsema, eindredacteur dr. Harry van Dalen ir. Hanna van Solinge dr. Ernst Spaan
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	http://www.nidi.nl/public/demos/
Abonnementen	gratis
Basisontwerp	Harmine Louwé
Druk	Drukkerij Repko, Voorburg

Figuur 4. Kinderen zouden voor hun zieke ouders moeten zorgen



Figuur 6. Als ouders bejaard zijn, moeten ze bij hun kinderen kunnen inwonen

